

Mihail Gorbaciov și Proiectul românesc de Sistemizare Rurală (1989)

[Mihail Gorbachev and the Romanian Rural Systematization Project (1989)]

Nicoleta ȘERBAN

Abstract: *In 1989, the scandal broke out in the West because of the rural systematization project. The project involved the demolition of half of Romania's villages, 7-8 thousand villages that were to be wiped off the face of the earth along with their cemeteries. There was a wave of protests from the West against this particularly brutal project. Ceausescu, however, remained deaf to any kind of criticism. It is the reason for which both the West and the Romanian exile sought to make the Kremlin leader responsible for intervening to stop the madness. Everyone waited for a sign from Gorbachev, the only one who could have changed something, in their opinion.*

Keywords: *rural, village, demolition, exile, Gorbachev.*

Proiectul de sistemizare rurală produce reacții în Occident

Per ansamblu, comunismul a fost bazat pe o ideologie ce promitea o lume mai bună, o civilizație nouă, o concepție utopică, bazată pe visul suprimării proprietății private și pe construirea unui univers al egalității totale. În paginile ce urmează vom urmări eșecul unui experiment sovietic preluat și adaptat de Nicolae Ceaușescu, care într-un final a scăpat de sub controlul chiar al liderului de la Moscova, adică de la sursa inițială a conceptului.

Către sfârșitul regimului comunist din România, izbucnea un nou scandal din cauza Proiectului de Sistemizare Rurală, proiect formulat în termeni „științifici” și calculat cu multă precizie ce urma să schimbe radical societatea românească. Pe scurt, el consta în demolarea a 7-8.000 de sate din cele 13.123 existente și comasarea lor în centre agro-industriale. Centrele agro-industriale erau menite a deveni orașele-model, în care se desfășurau deopotrivă activități industriale și agricole, și care urmau a fi dotate cu instituții administrative, comerciale, de sănătate, de învățământ. Până în 1995 trebuia să se realizeze cel puțin două-trei asemenea centre în fiecare județ, iar până în anul 2000 să se încheie construirea celor 558 de centre orașenești agroindustriale la nivelul întregii țări¹. Planul de sistemizare era conceput de-o asemenea amploare, că atingea toate aspectele vieții economice și sociale. Sistemizarea era menită să simplifice datele de bază ale repartiției populației, administrarea teritoriului, punând în mișcare un sistem rigid și uniformizat de unități administrative. Populația urma să fie repartizată cât mai egal posibil și inserată într-o piramidă de localități strict ierarhizate – orașe, centre agro-industriale, comune și sate, într-un număr decis în mod autoritar de județ. Se crea astfel un sistem menit să faciliteze concentrarea populației, ce permitea controlul mult mai simplificat². În privința satelor demolate, ar fi fost ca și cum acestea nu ar fi existat niciodată: ele erau șterse de pe suprafața pământului. Populația satelor demolate (în jur de 3 milioane de oameni) urma a fi relocată în blocuri nou construite. Privită din Occident, sistemizarea, așa cum fusese concepută de Ceaușescu, a șocat prin brutalitate: pe de o parte din cauză că presupunea relocarea forțată a

¹ Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu, în „România Liberă”, An XLVI, Nr. 13 475, 4 martie 1988, p. 2.

² Rosière S., *Le programme de systématization du territoire roumain*, în „Les Temps Modernes”, No. 522, janvier 1990, p. 63.

unei populații de câteva milioane de oameni, și pe de altă parte pentru că era vorba de demolarea unui patrimoniu rural pe care îl considerau de factură europeană. Indignarea produsă de acest proiect a avut ca rezultat concret o mișcare de protest contra demolării satelor, intitulată „Opération Villages Roumains”. Pornită din Belgia, mișcarea a avut un succes care i-a uimit chiar și pe fondatorii săi, extinzându-se în doar câteva luni în restul Europei. Amploarea fenomenului făcea ca imaginea lui Ceaușescu să decadă tot mai mult, găsindu-se izolat atât în cadrul Pactului de la Varșovia, cât și în relația cu țările occidentale. Curentul de liberalizare dinspre Uniunea Sovietică, prin intermediul Perestroikăi condusă de Mihail Gorbaciov începând cu 1985, se concretiza în demararea reformelor politice în țările satelite. Printr-un astfel de proiect, precum sistematizarea satelor, România părea a se orienta anacronic și în totală contratendință în raport cu celelalte țări surori, iar regimul devenea pe zi ce trece mai intransigent. Inițiatorul Operațiunii „Villages Roumains” însuși declara că în acțiunile lor contra regimului Ceaușescu se inspirase din discursul lui Gorbaciov, care spusese că în acea casă comună numită Europa, lipsește o fereastră: cea a României. Este ceea ce echipa OVR își propusese să facă: să încerce să deschidă acea fereastră blocată de obloane ce se încăpățâneau să rămână trase. „Nu ne rămâne decât să aruncăm cu pietre și să spargem aceste ferestre!”³, își spusese ei. Cel puțin în ultimul an al regimului, se crease în Occident o stare de spirit extrem de încărcată vis-à-vis de măsurile lui Ceaușescu. Nefericirea românilor părea să aibă o cauză simplă și unică: menținerea la putere a unui tiran precum Ceaușescu.

Cetățenii europeni implicați în OVR se raportau la rândul lor la Moscova. Observând că în ciuda protestelor din Occident nu părea să se schimbe nimic la București, cealaltă opțiune intra automat în calcul. Prin însuși conceptul său, Operațiunea „Villages Roumains” era deschisă la propuneri din partea locuitorilor comunelor occidentale în scopul stopării demolării satelor românești. Au sosit astfel la sediul Coordonării OVR din Bruxelles o serie de idei: unii propuneau să i se scrie lui Gorbaciov și să i se explice pericolul în care se aflau satele românești (pornindu-se de la premisa că Gorbaciov nu era la curent cu proiectul de demolare a satelor), alții să ia legătura cu federațiile profesionale românești corespondente, alții să scrie direct președintelui Ceaușescu în ideea de a face apel la logica sa „intelectuală și afectivă”⁴. Comuna Belmont-sur-Lausanne trimitea o scrisoare către Kremlin în care îi scria secretarului general al PC, Mihail Gorbaciov, informându-l despre Operațiunea de solidaritate cu satele românești care luase naștere în inima Europei, precizând că demersul nu avea conotații politice sau ideologice. Discursul lor făcea referire la distanța pe care o luase URSS în ultima perioadă față de violarea drepturilor omului în România. Încetători în respectarea libertății și în dorința sa de a avea un dialog cu Europa, locuitorii comunei elvețiene făceau apel la Gorbaciov pentru a interveni pe lângă Ceaușescu și guvernul acestuia pentru a opri nebunia cu planul de sistematizare. Scrisoarea sublinia că dispariția unui patrimoniu atât de bogat cum era cel rural românesc privea toate țările europene și că numai era o chestiune de politică internă fiind mult prea grav ceea ce regimul intenționa⁵.

Reacția din Occident a fost energetică și impetuoasă. Însă dat fiind contextul, lumea își îndrepta atenția deopotrivă către liderul sovietic, care nu părea să aibă niciun fel de atitudine, cel puțin strict în chestiunea demolării satelor românești. Presa franceză a arătat o atenție deosebită

³ Arhiva Mundaneum/Mons, Cutia 6, Broșură „Société civile et devoir d'ingérence, Operation Villages Roumains”, septembre 1989.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Idem, Cutia 3, Commune de Belmont-sur-Lausanne, Muncipalité, către URSS/Moscov, Kremlin, Monsieur Mikhail Gorbatchev, Secrétaire Général du PC.

cazului românesc. Revista *Valeurs Actuelles* scria că încă din 1985 Kremlinul ar fi elaborat o soluție poloneză pentru problema românească, conform căreia armata ar fi urmat să instaureze un regim militar dar că Ceaușescu, probabil informat de vreunul dintre potențaii sovietici, a procedat la înlocuirea ministrului apărării și a câtorva generali. Tot aici se spunea că dependența economică a României față de Uniunea Sovietică ar putea să-i permită lui Gorbaciov să facă presiuni asupra lui Ceaușescu, fie pentru a-l dubla, fie pentru a-l înlocui”⁶. *Libération* și *Le Matin* scriau despre ostilitatea lui Ceaușescu față de reformele gorbacioviste. La postul de televiziune francez TF1 erau difuzate o serie de imagini legate de realitățile din țară. Situația prezentată părea lipsită de logică: în timp ce regimul demola și reconstruia, penuria generală se adâncea tot mai mult. Reportajul se încheia concluzionând că „românii, deși ostili rușilor, speră ceva din partea lui Gorbaciov”⁷.

Exilul românesc

Presa din exil era la fel de atentă la ceea ce se întâmplă la Moscova, înțelegând că o posibilă schimbare la București ar putea fi determinată de o mișcare din partea sovieticilor. Membrii exilului românesc se gândeau că era posibil ca de fapt Gorbaciov să se abțină de la amestecul în treburile interne ale celorlalte țări socialiste. Totuși, erau de părere că din punct de vedere economic, România era mai dependentă de sovietici decât înainte dar și că Moscovei nu îi putea fi indiferent ce se întâmpla în celelalte țări comuniste. Exilul românesc nu scăpa prilejul de a evidenția un lucru fundamental: și anume că atunci când Ceaușescu pretindea că așa-zisa sistematizare rurală provine din socialismul științific, degetul acuzator al opiniei publice internaționale, revoltată de astfel de măsuri, arăta nu doar spre București, ci și spre Moscova⁸. Proiectul lui Ceaușescu, perceput drept fantasmagoric în ochii exilului românesc, era dezbătut, evident, la postul de radio Europa Liberă. La o analiză mai detaliată, exilul rezuma acest program ca fiind „ultimul act al tragediei transplantării leninismului în agricultura românească”⁹. În viziunea lor, partidul comunist român ataca însăși substanța satului și deci a țaranului român, părea să fie pe punctul de a comite „una dintre acele erori istorice ale căror rezonanțe ajung până în zona unde se judecă legitimitatea oricărui regim”¹⁰. Europa Liberă arăta că până și Gorbaciov lăudase, în timpul unei vizite în 1987, la kolhozul din Ramenski, casele noi construite în sat, împreună cu curțile și loturile lor de pământ. Gorbaciov explicase oamenilor că Biroul Politic intenționa să acorde împrumuturi mai mari pentru construirea de asemenea case individuale țărănești. El declarase că „acele clădiri înalte sunt necesare la orașe și nu la țară, unde familiile cu copii se simt mai bine în case individuale înconjurată de spații largi”¹¹. Dar comunismul „național” românesc nu înțelegea să valorifice potențialitățile reale naționale¹². Rapoartele Radio Europa Liberă vorbeau despre procesul de reconsiderare „cel puțin a unora dintre dogmele politico-economice” care duseseră Uniunea Sovietică la stagnare prelungită.

Până și Regele Mihai acționa în acest sens. Regele se adresa Președinților Bush și Gorbaciov, cerându-le ca în cadrul convorbirilor lor din zilele de 2 și 3 decembrie 1989 să abordeze și chestiunea României¹³. În primăvara anului 1988, Regele Mihai mai trimisese o

⁶ Dinu Zamfirescu, *Și noi am condamnat comunismul*, București, Paideia, 2008, p. 63.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ceaușescu împotriva tuturor*, în *Universul*, Anul IV, Nr. 87, 18 nov. 1989, p. 5

⁹ Arhiva IICMER, Fond Ion Dumitru, Ds. 20, f. 1-2.

¹⁰ *Ibidem*, f. 5.

¹¹ *Ibidem*, f. 1.

¹² *Ibidem*, f. 2.

¹³ *Apel al Regelui Mihai*, în *Lumea Liberă*, Anul doi, Nr. 61, 2 decembrie 1989, p. 1.

telegramă Președintelui Statelor Unite Ronald Reagan, pentru ca la întâlnirea din 29 mai 1988 cu M. Gorbaciov, să ridice și chestiunea țării noastre¹⁴. Regele trăgea un semnal de alarmă asupra distrugerii „satelor noastre ancestrale, cu biserici și cimitire cu tot”, caracterizând proiectul de sistematizare drept „holocaust de tip nou”¹⁵. În mai 1989 *Uniunea Mondială a Românilor Liberi* (condusă de Ion Rațiu) din exilul londonez, trimitea o scrisoare Margaretei Thatcher prin care lansa un apel pentru a pune în discuție situația României cu ocazia vizitei lui Gorbaciov în Marea Britanie. Scrisoarea vorbea și despre planul lui Ceaușescu de „omogenizare” a diferenței dintre sat și oraș și de sistematizare a mediului rural, aflat „în curs de aplicare”.

Concluzii

Chestiunea demolării satelor a fost percepută ca ceva deosebit de grav, motiv pentru care a fost atât de tare luată în serios în Occident, vorbindu-se chiar de un *genocid* cultural. A avut un impact atât de mare, încât se poate spune că a contribuit decisiv la decăderea imaginii regimului și într-un final a regimului însuși. Se făcea evident că modelul sovietic de dezvoltare dusese la stagnare, și că nu dăduse rezultatele imaginate de teoreticienii marxism-leninismului. Ceaușescu însă era convins că proiectele sale vor conduce la construirea societății multilateral-dezvoltate la care visa. Astfel că indiferent de protestele din Occident, Ceaușescu era decis să meargă înainte cu mutarea țaranului la bloc, surd la orice critici din afară. Situația din țară devenise tot mai greu de suportat, iar denunțul acesteia venea, după cum s-a putut observa, din multiple direcții. Lumea liberă făcea eforturi pentru a-l responsabiliza pe singurul care, în accepția lor, ar mai fi putut face o diferență: pe liderul de la Kremlin. Comunele participante la OVR căutau să facă apel la bun-simț al acestuia, adică la ceea ce proiectul de sistematizare rurală părea să fi întrecut fără limită. Presa occidentală găsea că dacă ar fi vrut realmente, acesta s-ar fi putut folosi de pârgurile economice să îl constrângă pe Ceaușescu să oprească nebunia. La fel ca și occidentalii, românii din exil considerau că problema îl privește direct pe Gorbaciov, de la care se așteptau să intervină. Se părea că se ajunsese la un sentiment de intensitate maximă, în care toată lumea cerea schimbarea, schimbare ce avea să vină din țară la modul violent și definitiv în decembrie 1989.

Bibliografie:

- „Apel al Regelui Mihai”, în *Lumea Liberă*, Anul doi, Nr. 61, 2 decembrie 1989.
„Ceaușescu împotriva tuturor”, în *Universul*, Anul IV, Nr. 87, 18 noiembrie 1989.
„Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu”, în *România Liberă*, An XLVI, Nr. 13 475, 4 martie 1988.
„Declarație”, în *Căminul românesc*, Anul 7, Supliment, septembrie 1988.
ROSIERE S., „Le programme de systématisation du territoire roumain”, în *Les Temps Modernes*, No. 522, janvier 1990.
„Telegrama adresată de Majestatea Sa Regele Mihai Președintelui Statelor Unite Ronald Reagan”, în *Căminul românesc*, Anul 7, Nr. 1-2 (25-26), martie-iunie 1988.
ZAMFIRESCU, Dinu, *Și noi am condamnat comunismul*, Editura Paideia, București, 2008.

¹⁴ *Telegrama adresată de Majestatea Sa Regele Mihai Președintelui Statelor Unite Ronald Reagan*, în *Căminul românesc*, Anul 7, Nr. 1-2 (25-26), martie-iunie 1988, p. 1.

¹⁵ *Declarație*, în *Căminul românesc*, Anul 7, Supliment, septembrie 1988, p. 1.

